

Євген Магда

ПОЛЬЩА ТА ЄС: НОВІ ЕНЕРГЕТИЧНІ ІНІЦІАТИВИ

Розвідка має на меті проаналізувати причини актуалізації проблеми енергетичної незалежності для ЄС, основні положення нової енергетичної стратегії, яка має розв'язати цю проблему, а також потенційні перепони та наслідки реалізації означених у стратегії завдань.

Ключові слова: ЄС, енергетична безпека, енергетичне співтовариство, імпорт вуглеводнів.

Yevgen Magda. Poland and EU: New Energy Initiatives. *The purpose of the article is to analyze the reasons for actualization of the problem of energy security for EU. It is also deals with the key features of new energy strategy, which aims to solve the problem of EU dependence on imported hydrocarbon.*

Key words: EU, energy security, energy community, imported hydrocarbon.

Причини та передумови формулювання нових завдань в енергетиці

Дискусії щодо необхідності зміни вектора енергетичної політики ЄС тривають уже не перший рік [1]. 22 травня 2013 року відбувся саміт глав держав та урядів ЄС, який претендує на статус однієї з помітних віх у розвитку енергетичної політики ЄС. Представники енергетичної галузі (E.ON і RWE (Німеччина), GdF Suez (Франція), Eni (Італія), Ibedrola і Gas Natural Fenosa (Іспанія)) звернулися до лідерів держав Євросоюзу із пропозицією внести кардинальні зміни до його енергетичної політики. Мета звернення – забезпечити конкурентоздатність європейської економіки шляхом реіндустріалізації. В умовах падіння частки промисловості у сукупному ВВП ЄС та загального послаблення європейської економіки екологічні аспекти відходять на другий план. Більше уваги приділяється зростанню енерговитрат та падінню конкурентоспроможності, які відсунули на друге місце заходи щодо недопущення кліматичних змін.

Європейські структури наполегливо домагалися розгортання проектів з видобутку сланцевого газу. У грудні 2012 р. Європарламент відхилив запропоновану фракцією зелених резолюцію про заборону видобутку сланцевого газу. У березні 2013 р. відбулася презентація Зеленої книги «Цілі ЄС у галузі енергетики та захисту клімату до 2030 р.», що супроводжувалася млявими протестами проти застосування, як вважається, суперечливої технології гідророзриву. Єврокомісар з питань екології Янез Поточник не висловився чітко ані за, ані проти цієї технології, натомість з виступів комісара з енергетики Гюнтера Етінгера та голови Єврокомісії Жозе Мануеля Баррозу можна було зрозуміти, що сланцевий газ – чи не основа подальшої енергетичної незалежності Європи. Баррозу зауважив, що в разі відмови від видобутку нетрадиційного газу залежність від імпорту енергоносіїв зросте близько 80% до 2035 року [2]. За найоптимістичнішими прогнозами, до 2035 року сланцевий газ забезпечить 10% прогнозованих потреб Європи у газі.

З іншого боку, вже на час публікацій таких оптимістичних розрахунків було відомо, що деякі компанії-лідери енергетичного ринку, як-то ExxonMobil чи Shell у Польщі упродовж 2013 року відмовилися від проектів з видобутку сланцевого газу, Wintershall і ВНК у Німеччині відкликали ліцензії [1]. Причини цих кроків полягають у завищених початкових оцінках запасів та рентабельності їх видобутку. Втім, різниця у різночасових прогнозах запасів є логічною з огляду на технічну недосконалість методики їх обрахунків.

Слід також наголосити, що Польща неодноразово була промотором ідеї необхідності інтенсифікації видобутку сланцевого газу. Зокрема, саме польські представники підготували доповідь щодо безпечності технології гідророзриву для вже згаданого саміту ЄС у травні 2013 року. Польща залишається чи не єдиною країною, в якій видобуток сланцевого газу може в перспективі суттєво позначитися на енергетичній незалежності. Дозволи на розвідку видали уряди Австрії, Німеччини, Нідерландів, Швеції, Іспанії. У Франції видобуток заборонений законодавчо, а в частині країн діє мораторій на використання гідророзриву. Перелік цих позицій дає нам ілюстрацію неузгодженості позицій

різних країн в одному питанні. Енергетична політика являє собою цілий комплекс взаємопов'язаних складних проблем, окрім сланцевого газу та технологій його видобутку. Тож пошук спільної позиції та консенсусу стане нелегкою справою. Хоча, попри усю контрверсійність, видобуток сланцевого газу не знімається з порядку денного як один із шляхів досягнення енергетичної незалежності.

Упродовж 2013 – 2014 років закономірно були порушені питання про майбутнє енергетичної стратегії Євросоюзу, наступні цілі після тих, які були позначені для досягнення ще 2007 року. За даними Єврокомісії, ЄС імпортувало 53% енергоносіїв (90% сирої нафти та 66% газу) і це коштувало 1 мільярд євро щодня. Частка Росії в цьому імпорті становила 33% для нафти та 42% для газу (дані 2013 року) [3].

Публічні заяви за кілька місяців до енергетичного саміту Європейського Союзу недвозначно свідчили про рішення, які мали бути на ньому ухвалені. Так, 27 березня 2014 р. після зустрічі у Берліні з прем'єр-міністром Канади Стівеном Харпером Ангела Меркель заявила, що скорочувати залежність від російських поставок є конче необхідним. Понад те, вона анонсувала розгляд усієї енергетичної політики ЄС під новим кутом зору [4].

Агресія РФ щодо України сприяє (а дехто схильний вважати це навіть каталізатором) пошуку шляхів подолання енергетичної залежності від російського газу. Прем'єр-міністр Дональд Туск у своєму виступі «Енергетичний союз для Європи» на конференції з питань енергетичної стратегії ЄС наголосив, що висока частка російських енергоносіїв у структурі енергоспоживання Європи обмежує можливості для адекватної відповіді на агресію. В аналогічному руслі висловився також Штефан Фюле, наголосивши, що події в Україні мають виняткове значення в контексті енергетичної безпеки ЄС і що Києву буде запропоноване відповідне партнерство [5]. Отже, додатково наголошеною стає політичний та геополітичний виміри енергетичної залежності.

Що пропонує Польща?

На сторінках Financial Times свої бачення майбутньої енергетичної стратегії ЄС виклав Дональд Туск [6]. На його думку,

Європа має згадати про те, як 60 років тому спільність інтересів стала відправною точкою європейської інтеграції. Серед запропонованих Туском заходів – диверсифікація імпорту газу, в тому числі за рахунок будівництва додаткової транспортної інфраструктури через дотації ЄС (особливо для країн, які надміру залежать від поставок російського блакитного палива), обговорення газових контрактів із обов'язковою участю Єврокомісії, розробка власних родовищ, у тому числі сланцевого газу. Насамкінець наголошується на необхідності розвивати партнерські стосунки у енергетичній галузі із новими партнерами – перш за все США та Австралією.

У березні 2014 року зі схожими ініціативами виступив уряд Великобританії. Тоді йшлося про нарощування обсягів газу із США та Іраку, а також оптимізації поставок каспійського газу з Азербайджану.

Ініціативу Туска пов'язують із відмовою найбільших енергетичних ТНК світу від розробки родовищ сланцевого газу у Польщі. У квітні французька Total відмовилася продовжувати ліцензію на видобуток, ще раніше це зробили Marathon Oil та ExxonMobil. Причиною можуть бути завищені прогнози запасів – за деякими оцінками, наявного газу у 10 разів менше від того, що очікувалося ще рік тому.

Основні ідеї, викладені у статті Туска, зводяться до таких положень [6]:

1. Зависока ціна за російський газ та надмірна залежність від його поставок робить Європу вразливою та залежною.

2. Треба виправити це монополістичне непорозуміння шляхом створення єдиного європейського органу, який буде уповноважений купувати російський газ.

3. Наступною метою має бути руйнування газової монополії Росії та відновлення ринкової конкуренції. Особливо автор наголошує на конче необхідній європейській єдності.

4. Ключова пропозиція – створити енергетичний союз, який має повернути європейський проект до його витоків, а саме – до забезпечення чесності конкуренції та правил гри на ринку.

5. Шість основних принципів, на яких має засновуватись енергетичний союз – Європа має виробити механізм спільного обго-

ворення енергетичних контрактів з РФ; мають бути посилені механізми, які гарантують єдність позицій країн-членів на той випадок, якщо поставки енергоносіїв знов опиняться під загрозою, як це сталося взимку 2009 року (тут ідеться про ресурси для зберігання та транспортування блакитного палива); ЄС має підтримувати будівництво енергетичної інфраструктури (сховища палива та газопроводи) в тих країнах, які найбільше залежні від поставок Газпрому, причому ці проекти мають бути профінансовані ЄС чи не на 75%; Європа має максимально ефективно використовувати наявні на її території родовища вуглеводнів (вугілля та сланцевий газ), зважаючи, звісно, на екологічні проблеми; має бути налагоджена співпраця із партнерами за межами ЄС – йдеться про США (через значні запаси сланцевого газу) та Австралія (через зростаючі обсяги торгівлі зрідженим газом).

6. 2005 року ЄС разом із вісьмома сусідами створив Енергетичне співтовариство, прагнучи поширити Європейський ринок на Схід. Цю діяльність варто продовжувати, маючи на меті забезпечити надійність поставок газу не лише для ЄС, а й для Європи в цілому.

7. Насамкінець, Дональд Туск наголошує на ролі Польщі у цьому процесі. Країна інвестувала 2 млрд євро у розвиток власної системи газосховищ, будівництво газового терміналу, сполучення власної газової інфраструктури із системами Чехії та Німеччини, а також у поступ відновлюваних джерел енергії.

Власне, ідея створення провадження спільної енергетичної політики не є новою. З 2010 року її промотором були Жак Делор, колишній Президент Єврокомісії, та Єжи Бузек, тодішній президент Європарламенту. Так, на початку травня 2010 року Жак Делор презентував членам Європарламенту проект, розроблений власним аналітичним центром Notre Europe, який так і називався – 'Towards a European Energy Community' [7]. Ідею тоді прогнозовано підтримав Бузек, який і до того виступав за «енергетичне співтовариство». Єжи Бузек тоді наголосив (і цей аргумент повторив нині Дональд Туск), що напередодні 60-ї річниці ЄС Європа має шукати натхнення та шляхів подальшого розвитку у Європейському об'єднанні вугілля та сталі, яке об'єднало Європу у 1950-х рр. та відіграло таку визначальну роль в європейській історії. Також Єжи Бузек тоді наголосив,

що негативне сприйняття енергетичного співтовариства деякими країнами-членами ЄС не має стати нездоланною перепоною на шляху реалізації ідеї (так як це сталося із Шенгенською зоною чи зоною євро). Власне, в той час ідею Жака Делюра та Єжи Бузека зустріли досить прохолодно. Комісар з енергетики Гюнтер Еттінгер заявив тоді, що час покаже і за потреби можна буде завжди звернутись до ідеї Жака Делюра знову [8].

Слід наголосити, що проект Дональда Туска – швидше політична декларація, аніж реальний план дій. Проблема полягає не лише у недостатній мірі спільності інтересів країн-членів ЄС. Реальний баланс інтересів є дуже складною та багатошаровою структурою. Крім того, ЄС і так іде шляхом диверсифікації джерел вуглеводнів, а також зниження залежності від невідновлюваних джерел енергії загалом.

Ініціатива польського прем'єра є однією зі спроб знайти відповідь на виклики енергетичної залежності. Нещодавно оприлюднена енергетична стратегія ЄС становить більш комплексне бачення проблеми.

Ключові положення нової енергетичної стратегії

Нова стратегія енергетичної безпеки Європейського Союзу була опублікована 28 травня 2014 року. Основна увага в ній приділена поставкам газу, якому належала в імпорті 42% та 27% у структурі енергоспоживання [10]. Єврокомісія розраховує на збільшення поставок газу з альтернативних джерел, а також на розвиток інтерконнекторів.

Перелік короткотермінових заходів, які мають допомогти ЄС опанувати потенційні перебої у постачаннях газу, зводиться до накопичення запасів у сховищах та створення планів екстреного скорочення сподівання на національному рівні. Пропонується також створення стратегічного резерву шляхом передачі частини підземних сховищ під управління ЄС або Міжнародного енергетичного агентства.

У документі також пропонувалося створити європейський енергетичний союз. Промотором ідеї був прем'єр-міністр Польщі Дональд Туск. На першому етапі пропонувалося створити координа-

ційний механізм, у рамках якого держави мали б змогу обговорювати енергетичну політику загалом та окремі кроки (як, наприклад, укладення масштабних контрактів із Газпромом). Готуючись до підписання угод із третіми сторонами, члени ЄС мають інформувати про деталі угод Єврокомісією та прислухатися до її рекомендацій.

Отже, конкретні положення нової енергетичної стратегії ЄС є такі:

1. У короткостроковій перспективі – вжиття заходів для пом'якшення можливих перебоїв із постачанням газу взимку. В першу чергу заходи будуть вжиті щодо тих країн, які найбільше залежні від поставок (Болгарія, Чехія, Естонія, Латвія, Литва, Фінляндія, Словаччина).

2. У довгостроковій перспективі – нарощування поставок із Норвегії, Алжиру, налагодження «газових зв'язків» із Грецією, Кіпром, Ізраїлем. І хоча ці кроки є важливими, вони не зможуть повністю забезпечити потреби ЄС.

3. Так само у довгостроковій перспективі планується будівництво терміналів СПГ для імпорту газу з Катару чи США.

4. Стратегічною є також ініціатива будівництва Південного газового коридору для транспортування газу з Каспійського моря. Гюнтер Еттінгер охарактеризував ідею Південного газового коридору як ключову та життєво необхідну [11]. 2016 року може бути побудований газовий інтерконектор між Грецією та Болгарією, що дозволить останній отримати доступ до ринку СПГ. Це дозволить суттєво знизити залежність Болгарії, чи не найбільш вразливої з країн-членів ЄС, від поставок Газпрому вже до 2020 року. Становище ж решти країн завдяки Південному коридору може покращитися трохи пізніше. Втім, цей проект має низку застережень – залежність від майбутнього будівництва Трансанатолійського газогону, а також успішності розробки азербайджанського родовища «Шах Деніз II», газ з якого має наповнити газогін.

5. Так само стратегічною ініціативою є реформування європейської енергетичної інфраструктури, створення додаткових потужностей для транспортування та зберігання газу. Кінцевою метою таких кроків буде формування єдиного європейського газового ринку замість кількох десятків національних.

6. Уже традиційним у програмних енергетичних документів ЄС є пункт про підвищення питомої ваги альтернативних джерел енергії у загальному енергетичному споживанні. Нині до цього додається увага і до нетрадиційних джерел вуглеводнів, маючи на увазі сланцевий газ, хоча, як виявилось, запаси його в Європі не є аж такими великими [12].

Перспективи реалізації нової енергетичної стратегії та ініціативи Д. Туска

Проте далеко не усі наведені вище ініціативи мали однакову підтримку. Наприклад, Великобританія проти ідеї створення енергетичного союзу та механізму колективного укладення угод із Газпромом, наголошуючи на необхідності дотримання ринкових умов. Енергетичні системи країн є надто різними, так само як і структура енергоспоживання. Зрештою, для реалізації запланованих кроків потрібен значний час. Отже, нова енергетична стратегія оголює усі сторони ЄС.

Врешті, як погоджуються усі, найкращим способом зменшити енергетичну залежність від Росії є зменшення власне потреб у енергії, з одного боку, та – декарбонізація енергетики, з іншого.

Слід зазначити, що пріоритет на декарбонізацію не є новиною. Це положення присутнє у всіх сценаріях розвитку енергетики ЄС (наприклад, у Дорожній карті ЄС до 2050 року – там частка вугілля має становити 9-11% [13]), а також і у фактичних кроках. Наприклад, частка вугілля у первинному енергоспоживанні знизилась із 27% у 1990 році до 16% у 2009 році. Натомість, виросла частка енергії, отриманої з альтернативних джерел (сонце та вітер) [14].

Нова енергетична стратегія не містить згадок про посилення енергетичної ефективності, і це є суттєвим її недоліком. Хоча Єврокомісія декларує необхідність прийняття більш жорстких норм підвищене енергоефективності до 2030 року, але Великобританія та ще деякі країни цьому опиратимуться. Крім того, є суттєві питання до успішності досягнення цілей із збільшення енергоефективності, які були задекларовані 2007 року.

Також у документі зазначається, що поставлені цілі можуть бути досягнені лише, якщо відповідні кроки будуть зроблені без зайвого затягування. Але позиція тієї ж Великобританії залишає

мало надій на швидкість прийняття потрібних рішень. Королівство прагне відмежуватися від контролю за власною енергетичною політикою з боку ЄС, і це є серйозною проблемою для реалізації ідеї Дональда Туска щодо створення енергетичного союзу. Зміцнення позицій євроскептиків також не додає оптимізму щодо втілення ідеї енергетичного союзу в життя.

Слід також пам'ятати про специфіку економічного розвитку кожної країни ЄС, адже саме це буде визначати їх позицію щодо енергетичної стратегії та енергетичного співтовариства. Наприклад, економіка Польщі потребує стимулів для досягнення середньоєвропейського рівня. Для Німеччини, наприклад, підвищення енергоефективності – це лише додатковий спосіб утримання економічного лідерства та підвищення ефективності економіки. Тому Польща більшою мірою потребує реалізації нових енергетичних ініціатив і так активно їх лобіює [15]. Порівняння позицій Польщі та Німеччини зайвий раз унаочнює тектонічний розлам у ЄС між новими та старими членами, їх цілями, пріоритетами та можливостями.

І це не єдиний конфлікт, який може стати на заваді реалізації поставлених енергетичних завдань. На поверхні лежить проблема – чи залишатиметься пріоритетним питання захисту довкілля та курс зменшення викидів в атмосферу. Більш фундаментальним є питання подальшого поступу ЄС – чи готові держави-члени поступитися ще частиною власного суверенітету в сфері гарантування енергетичної безпеки. Адже реалізація поставлених завдань не може здійснюватися доти, доки реалізуються 27 різних енергетичних стратегій. Реалізація попередніх ініціатив (наприклад, у сфері поступу відновлюваної енергетики) якраз і пала жертвою різноманітності національних пріоритетів та енергетичних стратегій. Врешті, усі ініціативи так чи інакше входять у суперечність із 194-ю статтею Договору про функціонування ЄС, яка визначає суверенне право кожної держави-члена ЄС на самостійне вирішення питань енергетичної безпеки та структури енергоспоживання. Поки мало бажаючих відмовитися від цього права.

Насамкінець зауважимо, що ініціатива Дональда Туска щодо створення енергетичного співтовариства, яка знайшла відображення у новій енергетичній стратегії ЄС, та інші положення стратегії, є

спробою дати адекватну відповідь на виклик енергетичної залежності ЄС. З іншого боку, реалізація поставлених завдань ставить перед ЄС та низкою його членів нові питання, відповіді на які можуть мати більш далекосяжні наслідки, аніж скорочення споживання газу, наприклад.

1. Меден Н. ЕС: перемены в энергетической политике / Н.Меден [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fondsk.ru/pview/2013/05/27/es-peremeny-v-energeticheskoy-politike-20710.html>

2. Speech by President Barroso on the preparations of the European Council of 22 May [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-434_en.htm

3. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. European Energy Security Strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/energy/security_of_supply_en.htm

4. Konflikt mit Russland: Merkel stellt komplette Energiepolitik in Frage [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/krim-krise-merkel-stellt-bisherige-energiepolitik-infrage-a-961144.html>

5. Фюле: ЕС должен разработать новую энергетическую политику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minval.az/news/43175/#sthash.IMvPpPnL.dpuf>

6. Donald Tusk. A united Europe can end Russia's energy stranglehold [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/91508464-c661-11e3-ba0e-00144feabdc0.html#axzz34hNteYdK>

7. Sami Andoura, Leigh Hancher, Marc van der Woude. Towards a European Energy Community: A Policy Proposal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.notre-europe.eu/media/europeanenergycommunity-andoura-hancher-vanderwoude-ne-march10.pdf?pdf=ok>

8. Delors advocates new EU treaty [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euractiv.com/priorities/delors-advocates-new-eu-treaty-news-493800>

9. European Energy Strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/energy/doc/20140528_energy_security_communication.pdf

10. Rob Bailey, Antony Froggatt. Ukraine Crisis Shifts EU's Energy Focus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.chathamhouse.org/media/comment/view/198431>

11. European Energy Strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/energy/doc/20140528_energy_security_communication.pdf

12. Аналіз основних положень дорожньої карти ЄС з енергетики до 2050 року / Г.Г. Гелетуха, Т.А. Железна, О.І. Дроздова // Промышленная теплотехника. – 2012. – Т. 34, № 6. – С. 64–69; Roadmap 2050 Technical & Economic Analysis – Executive Summary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.roadmap2050.eu/attachments/files/Volume1_ExecutiveSummary.pdf

13. Мельникова С. Противоречивая декарбонизация энергетики ЕС: уголь vs газ / С.Мельникова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eriras.ru/files/svetlana-melnikova-protivorechivaya-dekarbonizatsiya-energetiki-es-ugol-vs-gaz.pdf>

14. Ryszarda Formuszewicz, Aleksandra Gawlikowska-Fyk. New EU Energy and Climate Framework: Challenges for Poland and Germany [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_36932-1522-1-30.pdf?140224152359